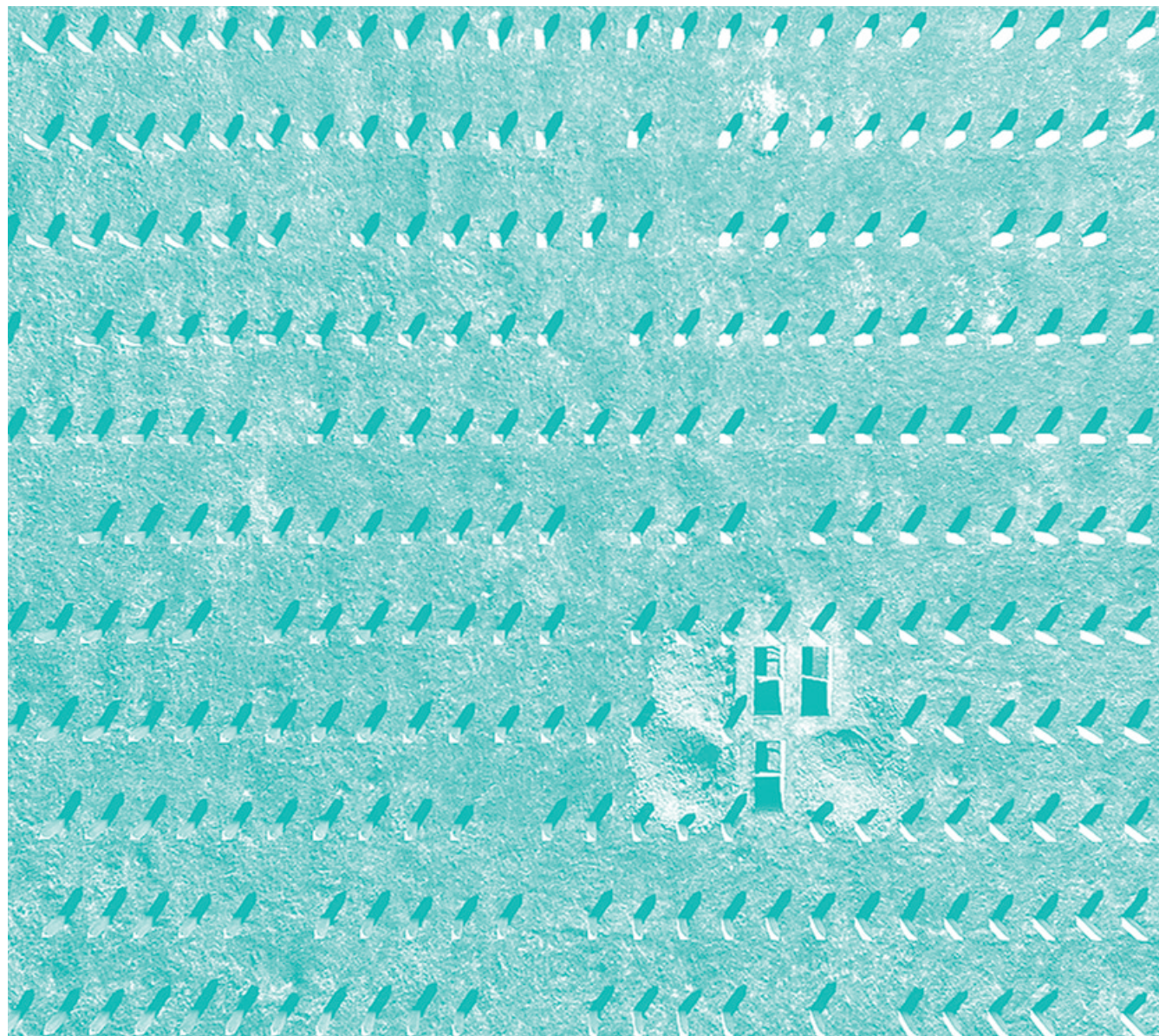

dan nikad neće doći, jer je već prošao, i da u tebi više nema mjesta za išta, da ti je dobro tako kad je najgore, jer niko koga znaš ne zna za bolje. Još jednom prideš tim grobovima, sagneš se i dodirneš teški pokrov ilovače; tapšeš, kao luđak, čas po jednom, čas po drugom, opraštaš se, i dalje tapšeš, sve dok se zemlja ne uhvati na dlanovima i speče u otiscima prstiju. To je sve što odavde možeš ponijeti. Satima kasnije otvorit ćeš stisnute šake i jedna kaplja znoja, crnog kao ona zemlja, otkinut će se niz dlan.

I zaplakat ćeš. Suze ne možeš ni obrisati, teže su i slanije, teško se valjaju niz obraze, i

Satima kasnije otvorit ćeš stisnute šake i jedna kaplja znoja, crnog kao ona zemlja, otkinut će se niz dlan.

peku kao da prodiru kroz kožu, ali zato nikad da stanu, jer se osjećaš kao da su ih upravo danas ubili, i ta, dugo odlagana smrt pada utoliko teže. Htio bi se isplakati za sve njih i za svima njima, i za sve one godine u kojima si stiskao zube plašeći se dobro poznatog drhtaja vilica. Možda si u pravu, jer oni više nisu nepoznati leševi rasijani šumama, danas im je vraćeno oduzeto dostojanstvo, danas su ponovo dobili svoja imena, i svoje prošlosti, sestre i braću, supruge i djecu, svoje roditelje. I valjda zbog toga plašeš: ti si ih znao kao takve, izgubio ih. I danas, kad su ponovo postali ono što su bili, više ih nemaš.

Ilustracija iz knjige *Srebrenica MCMXCV* Emira Suljagića

Srednjovjekovne bosanske povelje

PIŠE: VEDAD SPAHIĆ

Kada se 1969. godine pojavila antologija *Stari bosanski tekstovi* Mehmedalije Maka Dizdara, postalo je jasno da i savremeni čitatelj može srednjovjekovnoj bosanskoj baštini pristupiti ne samo posredno, preko pjesničkih obrada, ili kao filološkoj i historijskoj građi, već i po vertikali ostvarenih umjetničkih dometa u konkretnim tekstovima epitafa i povelja. Široka čitateljska javnost uvjerala se da je u svojim brojnim primjerima bosanska medijevalna književnost kultiviran pisani izraz na narodnom jeziku sa etabliranom gamom stilskih sredstava primjerenih funkciji i namjeni pojedinih vrsta tekstova.

Upravo su bosanski srednjovjekovni tekstovi bili povod profesoru Eduardu Hercigonji da istakne kako su za današnje čitatelje putovi do ove književnosti daleko prohodniji nego što se pretpostavljalo: „Vrlo je vjerovatno da su i nekoć, pri proširenoj estetičkoj funkciji vrsta u sustavu srednjovjekovne književnosti, listine i epigrafski spomenici bili doživljeni kao svečan čin pretakanja fluidne govorne riječi u magičan konzervirajući medij pismene komunikacije te da su, dosljedno tome, predstavljali samousmjeren, estetički nesumnjivo funkcionalan iskaz. Tu se onda, uprkos stoljetnom razmaku, susreću i podudaraju prvotno estetički funkcionalno enkodiranje i dekodiranje, namjera pisca i današnjeg primaoca,¹. Bosanska srednjovjekovna pisana baština, punije od standarda južnoslovenskih

medijevalnih literatura, ostvaruje korespondenciju sa modernim čitalačkim senzibilitetom. Pokušat ćemo dati odgovor koliko i na koji način tekstovi diplomatskih i administrativnih spisa, ugovori, darovnice i pisma srednjovjekovnih bosanskih vladara i velmoža potvrđuju jednu ovakvu tezu.

Sadržaj bosanske srednjovjekovne diplomatike određen je strateškim interesima i ciljevima zvanične državne politike prema susjedima i velikim silama u vremenu nastanka, jačanja i dekadencije bosanske države. Kontinuitet dobrosusjedstva sa Dubrovnikom, uspostavljen Kulinovom poveljom, opetovan je tokom sljedeća dva i po stoljeća u nizu povelja, čija konvencija podražava duh, intonaciju, stil i kompoziciju urneka pisanog rukom Banovog dijaka Radoja 1189. godine. U evropskim tradicijama uobičajeno je da povijesti književnosti počinju sa „pismenošću“ – koja ima samo spomeničku vrijednost – a dalje se produžuju u smislu sve užeg izbora umjetnički vrijednih djela. Na početku korespondencije bosanskih vladara, ujedno početku naše književnosti na narodnom jeziku, Kulinova povelja pruža mnogo više od same kulturno-historijske vrijednosti. Taj tekst, osim što je ispunio sve zahtjeve i obligacije svoje praktične namjene, kompozicijski respektovao sve konvencijom međudržavnog diplomatskog saobraćanja utvrđene stavke, od početne invokacije do finalne zakle-

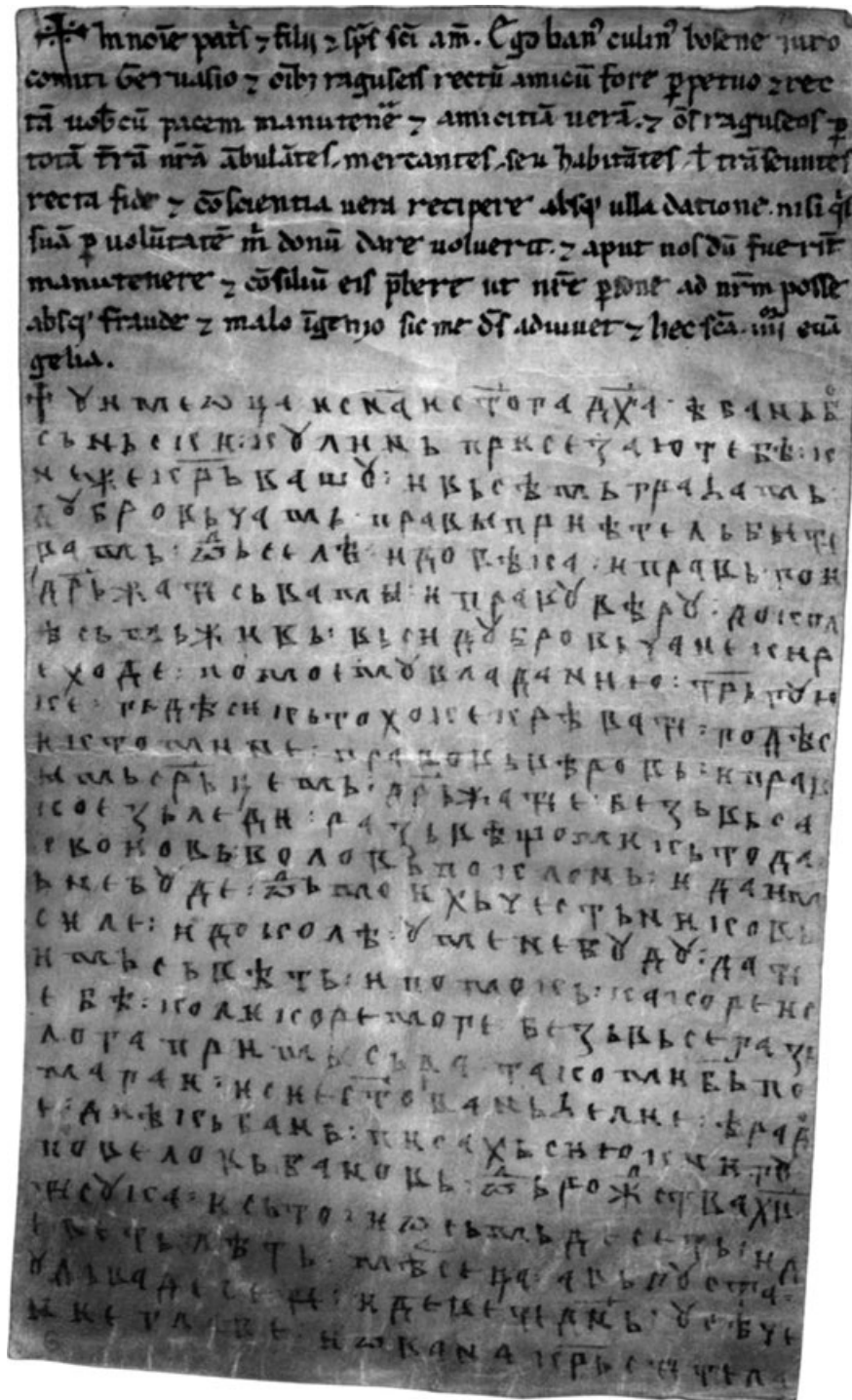
tve, u književnom je pogledu donio rijedak efekat jednog gotovo ispo- vjedno-iskrenog iskazivanja prijatelj- stva, odanosti i jamstva, ostvarenog smjernom iracionalnom upotrebom leksika bez retoričke kićenosti. Ovaj drevni dokument potvrđuje zapravo da je „prisustvo stila znak prisustva čovjeka u književnosti, a ne neko formalno pitanje, prisustva čovjeka sa svim njegovim punoćama i šupljina- ma, njegovim vrlinama i manama ...“². Novija jezička i književnoznanstvena saznanja o Kulinovoj povelji daju za pravo i Vatroslavu Jagiću koji vidi „to- liku sigurnost i okretnost u pisanju jezika narodnoga slovima ćirilskimi, toliku emancipaciju, upravo veću nego- li u potonje doba, od upliva crkvene slovjenštine, da nije moguće vjerovati, da ne bi bili u Bosni, Zahumlju, Dio- kleciji itd. već prije Kulina bana počeli pisati ćirilicom, a narodnim jezikom“³.

U principu, povelje i kada vrve konvencionalnim formulacijama, mogu konotirati jedno apartno zna- čenje prepoznatljivo u vezi sa specifič- nostima tadašnjih političkih i drugih odnosa, a bez čije barem djelimične rekonstrukcije i kontekstualizacije nije moguće dosegnuti puni smisao teksta niti dešifrirati sve stilizacije izraza ko- jima se uspostavlja korelacija između povijesnog fakticiteta i pisanog do- kumenta. Historija, dapače, nije jed- nom potvrdila da su vladari i magnati jedno pisali, drugo mislili, treće radili. Imamo u stvari pojavu da historijski kontekst stilski markira tekstove sred-

njovjekovne diplomatske korespondencije, darovnica, ugovora i drugih administrativno-pravnih spisa, priskrbljujući im konotacije koje današnjem čitaocu djeluju u književnom smislu kao istinski dobitak. Naročito se u poveljama pisanim poslije smrti Tvrtka

I. Kotromanića produbljuje diskrepanca teksta i povijesnog konteksta. Kao primjer možemo uzeti odnose sa Dubrovnikom u doba kralja Ostoje. Što njegovim potezima, što dubrovačkom perfidnom diplomatijom, odnosi su tada spuštene na najnižu tačku. Niz

Povelja Kulina bana, 1189.

povelja i pisama vezanih za tu ozbiljnu međudržavnu krizu, neophodno je dekodirati u međuprostoru između napisanog i stvarnog. U startu hendikepiran dubioznim prijestolonasljednim legitimitetom, Ostoja je svoju fragilnu vladarsku poziciju pokušavao održavati i spašavati na razne načine. Između ostalog pristaje izmiriti neke dugove koje je kod Dubrovčana, vremenom sve uticajnijih i diplomatski visprenijih, za života napravio kralj Tvrtko I. Nimalo zavidan Ostojin položaj u nemirnoj posttvrtkovskoj eri feudalnog autonomaštva, odrazio se kroz prizvuk snishodljivosti što potmulo odjekuje tekstualnim fonom njegove povelje iz 1398. godine. Sasvim je jasno da Dubrovčani koriste kraljeve teškoće i doslovce utjeruju dug, a Ostojino obrazloženje da sve to čini jer poklisari „slatko prosiše i moliše“, te da se tobož ne bi „ukratila krasna ljubav i dobri zakoni meju kraljevstvom mi i meju Dubrovnikom“, samo je neuvjerljivi alibi pred poviješću, savremenicima i pred samim sobom. Semantički napon, izazvan sukobom riječi i konteksta, zadire u one dublje potencije jezičkoga znaka, u samu srž stiliziranja koje je, po definiciji „izvlačenje iz riječi nečega drugog nego što one u svojoj osnovnoj funkciji pružaju“⁴. Tako ova obveznica posve ilustrativno potvrđuje tačnost tvrdnje Muhsina Rizvića da „između ustaljenih formulacija koje izražavaju društveno-političke prilike vremena preobražavajući se pred nama u historijske izvore ... izliju se iskazi stvarnosti svakodnevnog (nearhivisanog!; op. V. S.) života, zanimanja i brige koje stoje između onih koji ove listine upućuju i onih kojima su one upućene“⁵.

Pечат kulinovskoj tradiciji obje-ravanja diplomatskih odnosa Bosanske Kraljevine i Dubrovačke Republike, dokumentima najvišeg ranga, stavlja posljednji kralj Stjepan Tomašević, potvrđujući, prilikom stupanja na prijesto, stare ugovore u

skladu sa običajem svakog novoustoličenog vladara. Svetost baštinjene tradicije, Stjepanov dijak izražava eksplicitno se pozivajući na nepisano obetovanje bosanske kraljevske kuće svojim slavim predšasnicima. Istraživačima nije mogao promaći vanredno lijep stil i jezik cijelog seta povelja odaslatih iz kancelarije mladoga kralja⁶. Pročišćenošću, svježinom i narodskom jednostavnošću izraza, čiji se stilogeni potencijal (za današnjeg čitaoca, osobito) nalazi u pučkim leksemama („novština“ i „zavr'tica“/podvala/, npr.), Tomaševićeve se povelje, simbolički zatvarajući krug jedne bogate bilateralne komunikacije, ponajviše približuju uzornom tekstu Kulinove povelje. Književni vrhunci administrativno-pravnog korpusa srednjovjekovne pisane baštine nalaze se u darovnicama. Najviše zahvaljujući estetskom habitusu nekoliko tekstova darovnica, bosanski srednjovjekovni pravni spisi i postaju nezaobilazno poglavlje u svakoj književno-historijskoj sistematizaciji ove literature. U Bosni naročito zagovarana 'vjerna služba' bila je motiv koji je od dijaka iziskivao posebno nadahnuće u prilikama kada su se vladari odlučivali zaslužnima (ili politički konjunkturalnima!) pružiti odgovarajuću satisfakciju. Sam čin darivanja, koji je podrazumijevao svečanu ceremoniju, obavezivao je dijaka na uzvišeni ton prigodnog teksta. Današnjem razumijevanju ovog tipa diskursa, prema postulatima teorije recepcije i njenih poststrukturalnih derivata, mora prethoditi pitanje o pretpostavljenoj situaciji, o govorniku, njegovoj namjeri, njegovim slušaocima i o ukupnom raspoloženju, ukratko: o „sjedištu u životu“, kako cijeli fenomen imenuje H. R. Jauš, podrazumijevajući pod tim pojmom tipičnu situaciju u životu jedne zajednice čije razumijevanje tek omogućuje da se shvate motivi koji su bili konstitutivni za formu i namjenu iskaza. O posjedovanju valjanih odgovora na naznačena pitanja ovisice zapravo i karakter recepcije ne samo tekstova povelja, već i svekolike srednjovjekovne književnosti koja je „sva još uvijek funkcionalno određena svojim 'sjedištem u životu'“⁷.

Dok neki tekstovi ne mogu proizvesti estetsku rezonancu bez posredovanih predznanja o historijskom kontekstu, drugima je historiografska prolegomena manje potrebna. To su funkcionalno samousmjereni tekstovi poput darovnice kralja Stjepana Dabiše voj-

vodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću iz 1392. godine, koja doista zavrjeđuje posebnu analitičku koncentraciju. Mak Dizdar je označava kao „najslikovitiju bosansku, a po mnogočemu i najpoetskiju južnoslovensku povelju uopće“⁸. Historijski okvir ispriopovijedane fabule je uspješni odbrambeni poduhvat, zapravo hitra i efikasna kontrareakcija bosanske vojske na jedan od sve učestalijih upada Osmanlija u teritoriju Kraljevine. Praktično-pravna svrha povelje je darivanje nekoliko sela velikom vojvodi Hrvoju za „službu virnu“ i zasluge „u tom rečenom boju i rvaniji“. Ako književnim djelima imamo smatrati one pisane tvorevine u kojima preovlađuje estetska funkcija, onda je ova darovnica, bez obzira na vanliterarnu namjenu i nefikcionalnost sižea, umjetnost *per definitionem*:

Bosanska srednjovjekovna pisana baština, punije od standarda južnoslovenskih medijskih literatura, ostvaruje korespondenciju sa modernim čitalačkim senzibilitetom.

Bud uće že mi kraljevstvu na svakom miru bespečalno: I tagda pride na kraljevstvo mi plna moć vojske turačke i ulize naprasito u vladanije kraljevstva mi. I tada, hitaje, pospišno skupih kraljevstva mi boljare, vojevode, banove, knezove, tepačije, župane i ine velmožani, vlastele že i vlasteličice.

I potegoh na rečenu turačku vojsku, dnem i noću. I božijim htijenjem i tajnimi svojim milostmi im že me smilova, a naših virnih srčanim trujenjem – rečenu vojsku turačku pobismo i pod mač obratismo. I gledahomo našim očima gdi naši virni polivahu svoje svitlo oružje krvju turačkom od udarac mačnih kripkijeh ih desnice, ne štedeće se nam poslužiti, a svoje mišice nasladiti v' poganskoj krvi. I u tom rečenom boju i rvaniji posluži mi vsrdačni i vazmožni vitez, virni naš vojevoda Hrvoje, sin voje vode Vukca I za tu njegovu službu virnu, stvori milost kraljevstvo mi s bogoljubimom gospojom, s blagodarovanom mi kraljicom kir Jelenom rečenom vojevodi Hrvoju dasmo mu naši dvi seli gospodski...

Književno djelo ima u nerazdvojnem jedinstvu dvojak karakter: ono je uvijek izraz (ne i odraz!) stvarnosti, u ovom slučaju čak neka vrsta izvješća o konkretnom događaju, ali isto-

vremeno ono i tvori stvarnost, takvu stvarnost koja ne egzistira mimo djela i prije djela, nego upravo u samom djelu zahvaljujući tome što prikazanu predmetnost prekriljuje jedna osobita duhovna atmosfera, a koju ne trebamo vezivati za prikazanu predmetnost kao takvu, nego prije za formu, odnosno imanentnu logiku ostvarenih unutartekstovnih odnosa. Povijesna događajnost, dakle materijalni plan, je, kako estetičari uobičajuju reći, samo podloga za odsjaj duha. Treba ipak napomenuti da se u slučaju povelja radi o tvorevinama „na međi“ književnoga statusa, gdje pojam teksta nije moguće odvojiti od konteksta, i kod kojih i kontekst treba shvatiti kao specifičnu sastavnicu teksta. Tada nam se i književnopovijesni aspekti, jednako kao i književnoteorijski, očitavaju u „reljefu“ teksta, u njegovom poetičkom i kulturalnom identitetu.

Tekst Dabišine darovnice u takvom čitanju ukazuje se kao rafinirana poetizovana prozna struktura sa epskim fonom i klasičnom epskom kompozicijom. Dijak Tomaš Lužac⁹ ovu „poemu o hrabrosti i vjernosti“ započinje sažetom ekspozicijom: „Buduće že mi kraljevstvu na svakom miru bespečalno“ – u kojoj je dat opći plan nekad spokojnog kraljevstva, što je ujedno diskretno nostalglična reminiscencija na Tvrtkovo vrijeme uspona i prosperiteta srednjovjekovne bosanske države. Već sljedeći paragraf donosi zaplet i dinamizira fabulu informacijom o turskoj opasnosti koja se nadvila nad kraljevstvom sada već u vidu ozbiljnih vojnih nasrtaja: „I tagda pride na kraljevstvo mi plna moć vojske turačke iulize naprasito u vladanije kraljevstva mi.“ Sve do kraja pripovijesti Lužac upotrebljava stilogene aoristne oblike

(„pride“, „ulize“, „skupih“, „potegoh“, „pobismo“, „obratismo“, „gledahomo“, „polivahu“) kojima se postiže epska suspregnutost teksta. Ovaj uočljivi narativni elemenat, tzv. pripovjedačkog vremena, svjedoči o dijakovoj sklonosti k usmenom pripovijedanju. K tome, upotreba polisindeta (veznikom „i“ počinje prva rečenica svakog paragrafa) govori o dijakovom umijeću da funkcionalno aplicira stil svoje temeljne lektire – Biblije, i naporednim rečeničkim sklopovima proizvede ugodno djestvo skladnog pripovijedanja. Kulminacija zbivanja je istodobno apogej poetske stilizacije. Samo vješt pripovjedač umije načiniti takav prijelaz iz jednog vida naracije u drugi – iz obavijesne fabulacije u poetizovanu epsku inscenaciju masovnog sukoba. Poetsko-ritmička fraza: „I potegoh na rečenu turačku vojsku, dnem i noću“, prava je najava cijele partije

nadahnutog i slikovitog teksta. Impozantna romantičarski uzvitlana slika okršaja i pobjede bosanske vojske predstavlja ovaploćenje visokih stilsko-izražajnih mogućnosti bosanskoga jezika. Intenzitet doživljajne neposrednosti ostvaren je dovođenjem naratora u poziciju direktnog svjedoka čija fizička bliskost poprištu bitke („I gledahomo našim očima“) omogućuje efektne prijelaze sa opće slike na upečatljive pojedinačne detalje u groplanu, zumiranjem sijevova svijetlog oružja i iskrenja „od udarac mačnih kripkijeh ih desnica“.

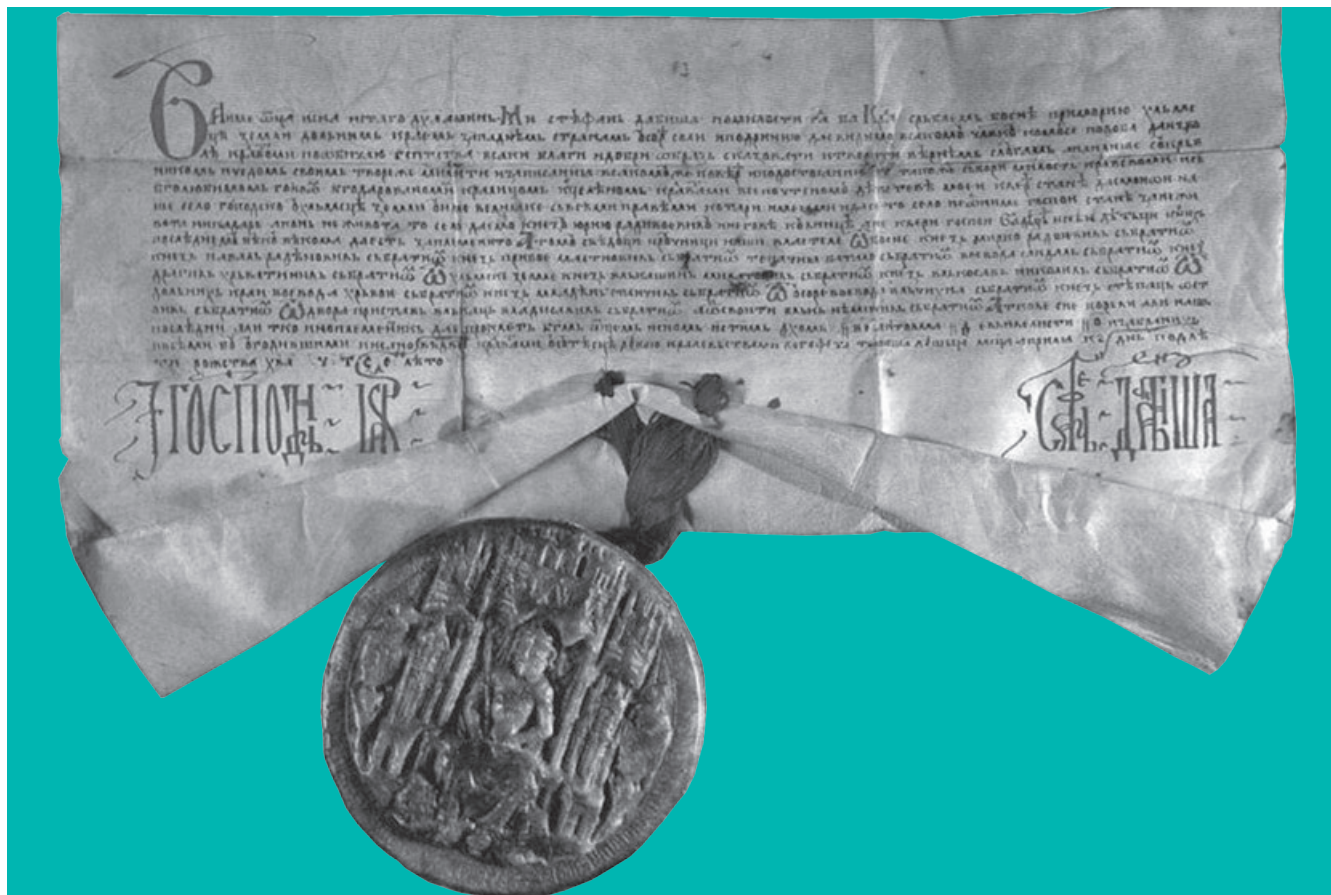
Pod sjenkom fatuma skorašnje državne katastrofe, izrođenu Dabišinu emociju pobjedničke sladostrasti autor je pretočio u djelotvoran iskaz koji primaoca poruke, sukladno njenom „sjedištu u životu“, nikako ne ostavlja ravnodušnima. I uistinu, sintagme „polivahu svoje svitlo oružje krvju turačkom“ i „svoje mišice nasladiti v poganskoj krvi“ do vrhunca dovode patriotski naboj primalaca, što je u tom nemirnom vremenu bilo prijeka, strateška, potreba. S druge strane, tip horizonta očekivanja srednjovjekovne publike takav je da će za nju odlazak u nešto herojsko, nesvakidašnje, predstavljati istinsko uživanje. Stoga je ova povelja zaista nesvakidašnji primjer kako tekst pomiruje književnu vrijednost i izvanknjiževni efekat, te ujedno dokaz da prozaična prigodnost nije nužno i limitacija estetskih dometa. Utilitarnost je neumitna žrtva vremena, ona djeluje samo trenutačno, dok je društvenotvorna, dok ispunjava onaj dio horizonta očekivanja koji je vezan za životnu praksu, toliko dugo koliko prezentirani sadržaj i poruka (hrabrost, odanost, patriotska osviještenost) mogu poslužiti kao uzor u društvenom ponašanju. Neovisno o svemu tome preživljava ono horacijevsko *dulce*, kao apsolutna vrijednost sa zajamčenom dobrodošlicom u svaki budući horizont očekivanja.

Zavisno od nivoa i tipa konotativnosti koji želi postići, elokventni Tomaš Lužac funkcionalno kombinuje stilistiku tri vida književno-jezičkog izraza: usmenonarodnog, biblijskog i administrativnog. To najbolje uočavamo analizom autorovog izbora općih toposa, poglavito stalnih epiteta iz stilskog fonda tih triju area srednjovjekovne književne (pisane i usmene) komunikacije. U klasičnoj epskoj sceni tu je „svitlo oružje“, „kripke desnice“, „poganska krv“ i formula „pod mač obratismo“, u

duhovno-mističkim patosom prožetom pasažu „božije htijenje“ i „tajne milosti“, a u konvencionalnim paragrafima etikecija obligatna za pravne akte i tzv. visoki dvorsko-viteški stil – „virna služba“, „stvari milost kraljevstvo mi“, „naš virni vojevoda“, „vsesrdačni i vazmožni vitez“, „bogoljubima gospoja i blagodarovana mi kraljica“.

Dva finalna paragrafa imaće različitu recepciju, ovisno da li čitalac posjeduje ili ne izvjesne informacije o povijesti bosanske Kraljevine nakon smrti Tvrtka I. Kotromanića. Za soluciju čitanja bez povijesno rekonstrukcionističkog udjela, završni dio povelje, u tako uspostavljenom odnosu tekst – čitalac, doživljavamo kao kompozicijski logično zakružnje pripovjedne cjeline. No, s obzirom na osnovnu intenciju pisara, a pogotovu potpisnika povelje (kralja Dabiše), koja nije nimalo književna (treba li napominjati koliko su pojmovi književnog stvaranja i književnosti u srednjem vijeku daleko od onoga što mi danas pod tim podrazumijevamo?), kao i cijeli recepcijski kontekst („sjedište u životu“), jasno nam je da tadašnji prosječni konzument tek intuitivno (ali ne manje intenzivno!) korespondira sa umjetničkim kvalitetima (literarnošću) teksta, dok će današnji, s obzirom na prevagu interesa savremene publike za historijske nefikcionalne žanrove naspram minornog zanimanja za književnost, osobito srednjovjekovnu, ovu darovnicu, zajedno sa ostalim sličnim dokumentima, recipirati kao pripovijest(i) o zbiljskom događaju. Odgovorna književno-znanstvena analiza to ne bi smjela ignorirati. U tako definiranim relacijama historijska istina teksta baca sjenu na „književnu istinu“. Završni dio povelje nosi u sebi ne toliko neistinu, koliko jedan osoben sraz između dokumenta i povijesnih činjenica, generiran insuficijencijom moći i vjerodostojnosti bosanske krune poslije Tvrtkove smrti, sraz takav da sve u povelji ispričano doista primamo kao neku vrstu literarne fikcije. Jer, kad ne bismo vodili računa o onoj životnoj stvarnosti koju (katkad svjesno) prešućuju historijski izvori, onda bi se i moglo vjerovati da Dabiša spram Hrvoja osim legaliteta, po svoj prilici stečenog dobrim dijelom blagodareći upravo Hrvoju, posjeduje i legitimitet darodavaoca posjeda. Historičari naime smatraju da je zapravo Dabiša (već tada, 1392.), makar i s kraljevskom krunom na

Darovnicu kralja Stjepana Dabiše vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću iz 1392. godine, Mak Dizdar označava kao „najslikovitiju bosansku, a po mnogočemu i najpoetskiju južnoslovensku povelju uopće“.

Povelja kralja Stjepana Dabiše unuci Vladavi i kćeri Stani, 1395.

glavi, taj koji je u „virnoj službi“ nekrunisanog kralja Bosne vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića, presudno uticajnog u odabiru osobe iz dinastijske porodice Kotromanića koja će se uspeti na kraljevski prijesto¹⁰. Stvari stoje naprosto tako da je teško povjerovati kako bi i od najtvrdokornijeg sljedbenika „imanentne analize“ moglo izostati priznanje asocijativnog bogatstva proizvedenog interakcijom teksta i historijskog konteksta na kome počiva dobar dio književnih vrednota Dabišine darovnice. Generalno, kada su posrijedi srednjovjekovni tekstovi pred književnim istraživačem je uvijek dodatna obaveza. Historija starih književnosti se na hermeneutičkom planu interdisciplinarno dopunjuje i proširuje znanjima koja se odnose na druge oblasti duhovnog i društvenog života epohe.

Kao cjelovit literarno vrijedan tekst zamijećena je i darovnica Stjepana II. Kotromanića iz 1351., kojom ban velikašu Vuku Vukoslaviću potvrđuje posjed nad Banicama i Peći:

Az, ban Stipan, i moj brat knez Vladislav, tu zemlju potvrdisva Vlku Vukoslaviću i njega bratu knezu Pavlu, viku vikoma, i niju ostalomu.

To stvorih za Vlkovu virnu službu:

Za tu službu kada bih u Rasi i bi mi rvanija – i tu Vlk poda me konja svoga podmače.

A tu njega isikoše na smrt.

Drugu službu učini kada biše car raški uzal Novi, moj grad – tu skrozi Vlka vazeh moj grad.

I tu proli Vlk krv za me.

Tretju službu učini Vlk kada mi biše kraljev nevirnik uzal Novi, moj grad Visući.

Tadaj mi Vlk Vukoslavić uze Trlski brod Skrozi to uzeh moj grad.

To posluži Vlk Vukoslavić

Za te službe potvrdih Banice i Peći, mojim listom i zakonom, da ne služu inim – takmu štitom tere sulicom.

Dosta je osnova za pretpostavku da je ovaj certifikat sastavio poznati dijak Dražeslav Bojić¹¹. Podvizi Vukoslavićevi o kojima se govori, vezani su za ratovanje Bosanaca u Raškoj protiv mladog kralja Dušana, kao i

Postoji li uopće tada u Bosni razvijena junačka epika i da li je destercac njen osnovni stih?

kasnije borbe koje Dušan kao car vodio u Bosni protiv „bezbožnih i poganih babuna“. Srednjovjekovni ideali viteštva i vjerne službe ovdje su interpretirani u duhu usmene narodne tradicije. U povelji, naime, probija jedan od čestih motiva narodne pjesme: o tri junačka djela. Upadljiva je također ritmička stilizacija teksta uplivom usmeno-epske poetske fraze. Poseže li dijak na dva mjesta u tekstu za epskim desetercem svjesno ili se njegovo kazivanje spontano složilo u takav ritmički oblik? Postoji li uopće tada u Bosni razvijena junačka epika i da li je destercac njen osnovni stih? Na ova pitanja znanost danas ne može dati pouzdan odgovor. Svoju radoznalost zasad moram zadovoljiti jednim ipak znakovitim saznanjem. „U povijesnom komunikacijsko-percepcijskom suodnosu usmene i pisane književnosti medijevalna epoha je specifična jer su u njoj obje poetike bile namijenjene slušnoj percepciji, pa dok se dvije književnosti auditivno-performancijski približuju, i interferencija je obostrana“¹². Ceremonijal javnog čitanja povelja izravno ih supsumira u recepcijski ambijent o kome govori Kekez. Bilo kako bilo, tekst pripovijesti o tri junačka djela ima vrlo signifikantnu ritmičku organizaciju. Rečenice u formi epskog deseterca, s cezurom nakon četvrtog sloga, nalaze se baš ondje gdje im ritmička semantika predodređuje mjesto – na kraju fragmenta, kao svojevrsna poenta jedne epske cjeline. U najkritičnijem momentu prvog od tri spomenuta boja Vukoslavić spašava Bana od pogibelji tako što pod njega „konja svoga podmeće“. Potom slijedi deseterački finale scene „A tu njega isikoše na smrt“. Nakon što je opisao sva tri junaštva, pisar daje konačni rezime u kome opet prepoznajemo formu deseterca: „To posluži Vuk Vukoslavić“. Funkcionalnost ritmičke stilizacije proznog teksta u ovom je slučaju jednaka teorijski definiranoj svrsi toga postupka u smislu Velek/Vorenove tvrdnje da nam „valjano upotrijebljena, ritmička proza uliva potpuniju svijest o tekstu; ona podvlači, spaja, uvodi gradacije, nagovještava sličnosti, organizuje govor – a organizacija je umjetnost“¹³. Cijeli je tekst instruktivan primjer jedinstva oblika i motiva: epska tema, epska narativna forma i epske ritmičke stilizacije; *sui generis* dokaz da u samoj temi leži potencijalno predodređena forma. Umjetnik ima

samo da razvije ono što je u ‘nabore teme zavijeno’. Njegov dar sastoji se u tome da dobro osluškuje taj unutarnji diktat odabranog motiva.

Jamačno da cilj ove Stjepanove povelje nije bio samo verifikacija već postojećeg feudalnog vlasništva. Ništa manji je, praktički i simbolički, značaj javnog, s najvišeg mjesta – vladarskog dvora – odatog priznanja Vuku Vukoslaviću za herojska djela, što mu donosi slavu i poštovanje savremenika i budućih pokoljenja. Širom tadašnje Evrope misaoni svijet onog kruga ljudi koji živi u sferi dvora i plemstva natopljen je idealom viteštva. Svi poznatiji francuski hroničari 14-tog i 15-tog stoljeća započinju svoje hronike izjavama da je povod njihova pisanja veličane viteške vrline i slavnih junačkih podviga¹⁴. Da je ta uzvišena motivacija postojala i kod Stjepanovog dijaka potvrđuje ova povelja sročena stilom i leksikom prikladnim za najšire slojeve puka (indikativno je i to da uopće nema duhovne invokacije u arengi!), dakle za one koji, kazano rječnikom komunikologije, predstavljaju „ciljnu grupu“ kojoj se namjenski usmjerava poruka o Vukoslavićevim junaštvima. Ceremonijal uručenja darovnice prilika je da se informacija plasira, memoriše

u kolektivnom pamćenju i daljnjim usmenim transferom obezbijedi protagonistu čast, slavu, život u narodnoj predaji i sve ostalo što podrazumijeva status epskog junaka¹⁵. Time već zalazimo u područje „teorije o spuštanju kulturnih vrijednosti“ i još dublje se

žaji putem slušne percepcije dospiju u repertoar usmenih izvedbi. Takav potencijalni razvoj zbivanja, kada je riječ o ličnostima i događajima iz preislamskog perioda bosanske povijesti, je, dakako, prekinut i blokiran dalekosežnim i korjenitim promjenama

koje će se desiti nakon 1463. godine. Ipak, neki dokumenti, među kojima i ova povelja, daju dobru građu za istraživanje fenomena sistematskog oblikovanja kolektivne svijesti u periodu srednjega vijeka. Po Johanu Huizingi „u srednjem vijeku političke predodžbe u kojima narod živi ujedno su predodžbe narodne pjesme i viteškog romana“¹⁷. Koliko je tu spontaniteta, a koliko nečije organizirane aktivnosti? Odgovor, ma kakav bio, mora uvažavati i činjenicu da se u sferi politike oduvijek pokušavalo što manje toga prepuštati slučaju. Da bismo od ove, poštovanja i

Iluminacija s prikazom Hrvoja Vukčića Hrvatinića na konju, Hrvojev misal, 1404.

pažnje dostojne literature uopće dobili odgovore, s tekstovima treba uspostaviti dijaloški odnos koji gradi one gadamerovske hermeneutičke mostove među epohama i svjedoči duhovno-povijesne slojeve identiteta, nikada lišenog svoje estetske sastavnice.

Bilješke

- 1 *Povijest hrvatske književnosti, knjiga II*, napisao Eduard Hercigonja, Zagreb, 1978, 37
- 2 Tvrtko Kulenović, *Rezime*, Sarajevo 1995, 95
- 3 Navedeno prema Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Beograd 1996, 45
- 4 Irena Grickat, *Stilske figure u svetlu jezičkih analiza*, Naš jezik, XVI/4, Beograd 1967, 218
- 5 Muhsin Rizvić, *Pregled književnosti naroda BiH*, Sarajevo 1985, 25
- 6 Pogl. Mak Dizdar, *Stari bosanski tekstovi*, Sarajevo, 1969, 414
- 7 Hans Robert Jaus, *Estetika recepcije*, Beograd, 1978, 157
- 8 Mak Dizdar, *Stari bosanski tekstovi*, 370
- 9 Kraljevog dijaka Tomasa Lušca, po svoj prilici (ko)autora Dabišine darovnice Hrvoju, Dizdar spominje kao odličnog učenika izvanredno dobrog učitelja Vladoja. Lužac u pisanju ima dosta individualnih crta, a u tehničkoj opremi dokumenata ponovo se vraća staroj bosanskoj tradiciji“ (M. Dizdar, ibidem, 372)
- 10 Po smrti Tvrtka I. Kotromanića, u nedovoljno poznatim okolnostima, na čelo bosanske države došao je stari i iznemogli član dinastije Stjepan Dabiša. Prave razloge ovakvog rješenja treba tražiti u nastojanjima krupnih oblasnih magnata da kroz ličnost neautoritativnog kralja stvore uslove za slobodniju politiku radi jačanja svoje autonomnosti. O moći vojvode Hrvoja i njegovoj ulozi u vođenju „kadrovske politike“ na dvoru Kotromanića svjedoče brojni historijski izvori. Tekst Dabišine povelje rječita je potvrda i Katičićeve teze „da je jedna stvar što vrela iskazuju a druga opet koliko to i kako utječe na razložitu sliku zbivanja“ (Radoslav Katičić, *Uz početke početaka*, Split 1993, 11), a što Nenad Ivić dopunjuje inventivnim opažanjem o povratnom efektu – kad „razložitost slike zbivanja utječe na ljuštenje vrela (pisanih izvora; op. V. S.) i na način njihova kazivanja“ (Nenad Ivić, *Polihistor i starina u Trag i razlika*, Zagreb 1995, 138).
- 11 Pogledati Vedad Spahić, *Pjesnik Dražeslav*, u *Tekst, kontekst, interpretacija*, Tuzla-Tešanj, 1999, str. 29-37.
- 12 Josip Kekez, *Usmena književnost*, u Zdenko Škreb – Ante Stamać, *Uvod u književnost* Zagreb, 1986, 135
- 13 R. Velek – O. Voren, *Teorija književnosti*, Beograd 1974, 199
- 14 Pogl. Johan Huizinga, *Jesen srednjega vijeka*, Zagreb 1964, 65
- 15 Cijeli fenomen zasnovan je na osobenosti iska-za (u de Sosirovoj terminologiji „parol“) koju

semiolezi nazivaju *projektivnošću* (Pogl. Radoje Simić, *Uvod u filozofiju stila*, Sarajevo 1991, 68). Ceremonijom čitanja i uručenja obezbjeđuju se ambijentalni i retorički preduslovi za postizanje željenog fascinirajućeg dejstva. Na općem semioleškom planu projektivnošću se danas najviše koristi ekonomska propaganda: postavljen u prijatan ambijent, u kontaktu sa osobama lijepog izgleda, praćen biranim riječima i prijatnim glasom spikerke, preporučeni proizvod zaista postaje predmet i cilj želja jednog broja recipijenata.

- 16 Osnovna je ideja „teorije o spuštanju kulturnih vrijednosti“ da usmeno narodno pjesništvo, posebno epske narodne pjesme, predstavljaju u narod spuštene tvorevine viših klasa. Definitivan oblik teoriji, nazvanoj još *historijska*, dao je Hans Nauman (*Primitive Gemeinschaftskultur*, Jena 1921). Pogl. Vido Latković, *Narodna književnost I*, Beograd 1982, 70; Radikalnu koncepciju o aristokratskom porijeklu epskih

- 17 Johan Huizinga, ibidem, 13

i ostalih usmeno-književnih žanrova do polovine tridesetih godina zastupala je službena sovjetska folkloristika [pogl. Nikolaj Kravcov, *Srpska epika*, Moskva – Lenjingrad 1933], pripisavši joj naglašeno klasno obilježje i tumačeći je kao „feudalnu i tuđu radnom narodu“, da bi, na prečac, odbacila tu tezu i interpretirala od tada svu usmenu poeziju kao ‘narodnu i demokratsku’. Unatoč raznim zastranjivanjima ova je teorija značajna po tome što je ukazala „da usmena tradicija ne živi izolirano, kao lanac isključivo usmenog prenošenja, nego su uzajamni utjecaji i prepletanja tzv. umjetničke i tzv. narodne poezije uvijek postojali – dok u novije vrijeme s porastom utjecaja masovne literature i ostalih masovnih medija ta prožimanja postaju sve značajnijima“ (Maja Bošković-Stulli, Šta je usmena književnost u *Povijest hrvatske književnosti, knjiga I*, Zagreb 1978, 62).

Literatura

1. Bošković-Stulli, Maja, Šta je usmena književnost. U: *Povijest hrvatske književnosti, knjiga I*, Liber, Zagreb 1978.
2. Dizdar, Mak, *Stari bosanski tekstovi*, Svjetlost Sarajevo, 1969.
3. Hans Robert Jaus, *Estetika recepcije*, Nolit, Beograd, 1978.
4. Irena Grickat, *Stilske figure u svetlu jezičkih analiza*, Naš jezik, XVI/4, Beograd 1967.
5. Johan Huizinga, *Jesen srednjega vijeka*, Matica hrvatska, Zagreb 1964.
6. Josip Kekez, *Usmena književnost*, U: Zdenko Škreb – Ante Stamać, *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb, 1986.
7. Jovan Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Nolit, Beograd 1996.
8. Kulenović, Tvrtko, *Rezime*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo 1995
9. Latković, Vido, *Narodna književnost I*, Naučna knjiga, Beograd 1982.
10. Muhsin Rizvić, *Pregled književnosti naroda BiH*, Veselin Masleša, Sarajevo 1985.
11. Nenad Ivić, *Polihistor i starina u Trag i razlika*, Naklada MD/Hrvatsko udruženje za društvene i humanističke znanosti, Zagreb 1995.
12. *Povijest hrvatske književnosti, knjiga II*, napisao Eduard Hercigonja, Liber, Zagreb. 1978
13. Radoslav Katičić, *Uz početke početaka*, Književni krug, Split 1993.
14. Simić, Radoje, *Uvod u filozofiju stila*, Svjetlost, Sarajevo 1991.
15. Spahić, Vedad, *Pjesnik Dražeslav*, U: *Tekst, kontekst, interpretacija*, Grafičar-C-KO, Tuzla-Tešanj, 1999.
16. Velek, Rene, Ostin Voren, *Teorija književnosti*, Nolit, Beograd 1974.

POEZIJA

Bosančice

ZDRAVKO MALIĆ (1933. – 1997.)

1. a niz bosnu zemlju posnu konji vrani nejahani
2. konji vrani vrane ptice svud zli dani stranputice
3. i doline i visine oblačine ptičurine same tmine i gorčine nigdje sunce da nam sine
4. nigdje stanka nigdje sanku nemaš kuda bosna svuda
5. a pod nebom sačem. s crnim hljebom s plačem.
6. njivo moja njivice zemljo moja crna zemljice
7. bosno moja bosotinjo golotinjo sirotinjo
8. ptica ne letjela bosnu ne preletjela
9. cura bosa bosnu probosila jednu bošču kruha naprosila
10. bosiljak je od mirisa a bosna je od tvrde šutnje i meka razgovora
11. gdje su žene sudbine gdje su ljudi ljudine
12. hej bosanko bošnjakušo ti garava namigušo
13. što je dana vedra što je tmurne noći što su tvoje oči što su tvoja jedra
14. živa bila snajko ..... da je vidiš majko
15. vrane kose noge bose struka tanka ko u ose
16. vrane kose svilene noge bose studene
17. curu oko pasa momka oko prsta
18. dušu ne griješi pasa mi ne driješi